

УДК 316.141.32

DOI: 10.21564/2075–7190.39.151146

Куцепал Світлана Вікторівна, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри гуманітарних та соціально-економічних навчальних дисциплін Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого, м. Полтава, Україна
e-mail: svetlanakutsepal@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3804-6031

СОЦІОЛОГІЯ МІСТА: ВІДПОВІДІ НА ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

Розкрито особливості існування людини у великому місті, визначено риси міської ментальності, наголошено на необхідності вироблення нових поведінкових патернів, здатних забезпечити зручне та максимально можливе безконфліктне існування мешканця міста. Проаналізовано особливості нового типу міської ідентичності – Homo Urbanus.

Ключові слова: місто, соціум, соціальні трансформації, ідентичність, мегаполіс, Homo Urbanus.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві, атрибутивною ознакою якого є всезагальне споживання – товарів, послуг, інформації, реклами, почуттів, ідей тощо, спостерігається постійне зростання частки міського населення, відповідно відбуваються зміни в демографічній структурі суспільства. Місто в сучасному соціологічному дискурсі тлумачиться як своєрідний «урбанізований хронотоп» (Т. Возняк) із специфічними характеристиками та властивостями, що відбиваються на умовах життєдіяльності людини, сприяють формуванню особливої міської ментальності, відмінної від ментальності жителя невеликого міста або села. Як зауважує Т. Возняк, у місті розлогість простору стиснута до точки, а плинність часу – до дискретності, раптовості. Місто не зважає ані на окіл, ані на природну зміну часів року, воно гвалтує рельєф та живе за своїм, далеко не природним ритмом життя [1, с. 11].

Традиційні цінності та звичаї у просторі мегаполісу трансформуються або взагалі нівелюються, тому актуалізується проблема вироблення нових поведінкових патернів, які забезпечать зручне та максимально можливе безконфліктне співіснування містян, та виникає новий тип міської ідентичності – Homo Urbanus.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика міста, тлумачення останнього як соціального простору, а мешканців міста як специфічної

© Куцепал С. В., 2018

соціальної сили досліджується у роботах А. Бадью, З. Баумана, В. Беньяміна, Ж. Бодрійяра, У. Бека, П. Бергера, Л. Вірта, Е. Гідденса, Е. Лакло, А. Лефевра, Н. Лукмана, Ш. Муфф, А. Шлезінгера та ін. Серед вітчизняних гауковців варто згадати дослідження Т. Возняка, М. Карповця, М. Препотенської, Д. Рижкової, Н. Хамітова та ін. [1–10].

Мета статті – проаналізувати специфічні риси та характеристики буття сучасного міста, його вплив на формування світоглядних орієнтацій та поведінкових патернів мешканців.

Виклад основного матеріалу. Стрімкий розвиток міст, зокрема мегаполісів, є наслідком трансформаційних процесів, що відбуваються в сучасному світі. Життя в місті, особливо у великому (мегаполіс, метрополія, агломерація) характеризується швидкістю, мобільністю, вимагає від жителів здатності миттєво реагувати на зміну обставин, підкорювати власні егоїстичні інтереси та потреби правилам співіснування у топосі великого міста, адаптуватися до міського способу життя.

Місто є підсилувачем та прискорювачем суспільних, економічних та політичних процесів, причиною і джерелом цивілізаційного зростання, економічного, суспільного та культурного розвитку [1, с. 14]. Проте разом із практично необмеженими можливостями для особистісного та соціального зростання, на містян чатують і небезпеки та негаразди – самотність, соціальна незахищеність та дезорієнтація, майнова та побутова диференціація, емоційне, психологічне та інформаційне насилля. Унаслідок цього підвищується ризик втрати екзистенційного сенсу буття та розвитку депресивно-суїцидальних настроїв мешканця мегаполісу, особистість якого взагалі не сприймається оточуючими, захопленими проблемами власного виживання та комфорту.

Місто приваблює передусім широкими можливостями професійної і особистісної реалізації і самореалізації, високим рівнем побутового комфорту, що у сукупності дає людині відчуття свободи, хоча можливості ці не завжди реалізуються у всій сукупності [2, с. 201]. Мешканці мегаполісу змушені жити у стрімкому виснажливому ритмі, щоденно споживати, часто неусвідомлено, значні потоки послуг та інформації, які подаються як безпосередньо, так і опосередковано – через рекламу, що захоплює увесь візуальний простір мегаполісу (оскільки місто перенасичене знаками та символами, кодами та шифрами), викликаючи у містян відповідні сенсорні та психологічні реакції. Саме тому вони змушені обирати між двома крайнощами – або споживацька ейфорія, або споживацький відчай, адже «досягнення співрозмірності між людиною і містом можливе за допомогою двох основних способів – вживання і відсторонення» [2, с. 209].

Місто – топос владарювання реклами. Реклама формує стандарти поведінки, детермінує певні вчинки та рішення мешканців мегаполісу, впливає на їх

політичні та економічні уподобання, створює простір гіперреальності буття, де втрачається сенс та значення реальних речей та відношень, заміною (ерзацем) яких стають копії та симулякри. В сучасному місті «насаджуються образи та символи, що майже не вимагають інтерпретації та виглядають самою дійсністю, яка забезпечує можливість управління соціумом за допомогою масмедіа через тотальний контроль за індивідуальною і колективною свідомістю» [3, с. 30].

Гаджети та різноманітна машинерія переповнюють міський простір, розривають і водночас структурують хронотоп міста. «Характерною рисою жителів великих міст став технократизм усіх боків життя, залежність від техніки. Міська людина стала заручником цивілізаційних благ: газопровід, електрика, водовідведення, громадський транспорт, пральні машини, холодильники, індивідуальні мобільний телефон, комп'ютер, планшет тощо. Міська людина живе під постійним прицілом відеонагляду: банки, гіпермаркети, магазини. Протягом певного часу міська людина перебуває у замкненому просторі метро, нічних клубів, кінотеатрів, супермаркетів, де штучне освітлення спотворює відчуття часу. Стираються грані між днем і ніччю» [4, с. 154].

На відміну від села або невеликого містечка, де економічні, соціальні, фінансові, побутові можливості мешканців проявляються досить помірно, в умовах мегаполісу контраст між бідністю та багатством різко виділяється, більш агресивно проявляється корупція. «За умови загублення засобів для споживання і загублення волі до повноцінного життя, деякі городяни скочуються на соціальне дно, стають бомжами, адже саме так їх сприймає суспільство. Водночас багатії, які мають максимум свободи споживання, у збіднілій країні отримують свої специфічні драми, бо вимушені долати екзистенціали самотності та небезпеки серед зuboжілого населення» [5, с. 25].

Реаліями великого міста також є безробіття, етнічні та мультикультуральні конфлікти, значно вищий рівень злочинності. Мегаполіс приваблює мігрантів, як сільських, які традиційно прагнули потрапити до міста у пошуках кращої долі та матеріальних переваг, так і іноземних (біженців, переселенців тощо). Завдяки міграційним потокам населення мегаполісу поповнюється значною кількістю неадаптованих до нього маргіналів, змушених боротися за виживання, наслідком чого стають безробіття та ситуація соціальної безвиході, а також криміногенізація міст. «В мегаполісі зібрані всі елементи соціальності, але легкість взаємодії породжує в людині байдужість та апатію, через прискорення та інтенсифікацію всіх соціальних процесів» [6, с. 16]. Система соціального контролю послаблюється, втрачає стабільність, відповідно, змінюються родинні та сімейні відносини, дружні та партнерські взаємодії.

Нівелюється цінність комунікації, яка часто має або утилітарний, або агресивний характер, або взагалі здійснюється похапцем, а змістовне та насичене спілкування, яке ще можна зустріти у невеличких містах та селах, де мешканці знають один одного ще з діда-прадіда, перетворюється на швидкоплинний фрагментарний смайлово-смс-ний обмін найнеобхіднішими меседжами. Украй розгалужена система комунікацій, постійна присутність різних видів масової інформації, перформенсів маніпулятивного впливу і пропаганди, рух натовпу, який здатен швидко трансформуватися як у публіку, так і у стихійне сполучення зівак, – усе це розміщує людину в атмосфері живої мозаїчної структури [7, с. 137].

На думку Л. Вірта, зазначена проблема є наслідком особистісної дезорганізації містян, їх «шизоїдного характеру», коли мешканці міста лише частково співвідносяться та рахуються один з одним, наче розщеплюють власну особистість [8].

В умовах мегаполісу людина має більше можливостей для задоволення своїх культурних, освітніх та креативних потреб. Це пов'язано з тим, що «місто змінюється щоденно і диктує свої нові стандарти, вимоги та тенденції життя, чим швидше людина здатна адаптуватися до змін, влитися в потік нових тенденцій, тим ефективнішим містянином він буде, і, відповідно, його соціальна значущість буде вищою» [9, с. 49].

Місто – топос для вироблення нових типів ідентичності, залежно від соціального походження та положення мешканців міста, від соціальних ролей, які вони виконують, а також від оточення. Мегаполіс підступно грається зі своїми мешканцями, загоняючи їх або у пастку самотності, або зваблюючи ілюзією включеності, причетності до певної спільноти, створює як жорсткі дисциплінарні рамки, так і обставини виходу з них. Це відображається в понятті Номо Urbanus (людина міська), М. Препотенська визначає її як «... особистість, яка настільки якісно змогла пристосуватися до урбаністичного образу життя, що відчуває себе цілком природно у штучній природі мегаполісу» [10, с. 121]. Вона виділяє такі соціокультурні та екзистенціальні маркери Номо Urbanus: соціальна активність і креативність, сенсорна селекція, творення розумного натовпу, фракталізація і ментальне зонування простору, мобільність, здатність до полілогу як провідного комунікативного дискурсу міста, інтегральність як всебічна самореалізація, екологічність мислення і дії, міська раціональність (метріопатія) у створенні балансу матеріального і духовного, здатність бути Інтерменом та виявляти волю до безмежності у просторі і часі мегаполісу [10].

Висновки. Місто створює сприятливі умови для особистісного та культурного розвитку, соціального зростання, розкриття потенціальних можливостей

особистості, забезпечує задоволення комунікативних, евристичних та кар'єрних потреб мешканців.

Проте міський простір насичений величезною кількістю соціальних стресорів (необхідність долати значні відстані в обмежений період часу, психологічне та емоційне перевантаження, емоційне та особистісне вигорання, сенсорні атаки, культ споживання тощо), що стають причинами так званих міських фобій, через які людина перетворюється на об'єкт зовнішніх маніпуляцій.

У сучасному мінливому та плинному світі місто не може залишатися сталим. Воно також постійно змінюється та трансформується, тому традиційні типи ідентичності, що раніше позначалися демографічними, соціальними, професійними рисами, втрачають значення, стають плинними та рухливими, поступаються місцем Homo Urbanus.

ЛІТЕРАТУРА

1. Возняк Т. Філософічні есе. Київ : Дух і Літера, 2016. 590 с.
2. Корнієнко Т. А. Соціально-філософський дискурс життя людини в місті за умов впливу на неї дизайнерського середовища. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2014. №58. С. 200–210.
3. Ороховська Л. А. Трансформації суспільної свідомості під впливом новітніх інформаційно-комунікаційних технологій. *Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія*. 2017. №2 (26). С.26–30.
4. Хом'як Н. О. Буття людини у ландшафтах сучасного міста. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2016. №66. С. 150–157.
5. Препотенська М. Метаантропологічні аспекти буття міста. *Практична філософія*. 2013. №7. С. 23–30.
6. Болотова Ю. В. Людина і місто у вимірі сучасних екзистенційних викликів. *Місто. Культура. Цивілізація* : матеріали VI міжнар. наук.-теорет. Інтернет-конф., Харків, квітень 2016 р. [редкол.: В. Ф. Харченко (відпов. ред.) та ін.] ; Харків. нац. ун-т міського госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків, 2016. С. 15–17.
7. Препотенська М. Інтегральна людина як надбання мегаполісу. *Філософія науки: традиції та інновації*. 2013. №1 (7). С. 134–142.
8. Вирт Л. Урбанізм как образ жизни. *Избранные работы по социологии*. Москва : ИНИОН РАН, 2005. С. 93–118.
9. Садовніков О. К., Кочура Л. О. Мобільність як реалія майбутнього існування міста. *Місто. Культура. Цивілізація* : матеріали VI міжнар. наук.-теорет. Інтернет-конф., Харків, квітень 2016 р. [редкол.: В. Ф. Харченко (відпов. ред.) та ін.]. Харків. нац. ун-т міського госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків, 2016. С.46–49.
10. Препотенська М. П. Homo urbanus: феномен людини мегаполісу : монографія. Дніпропетровськ : Вид. Середняк Т. К., 2014. 420 с.

REFERENCES

1. Vozniak, T. (2016). *Filosofichni ese*. Kyiv: Dukh i Litera [in Ukrainian].
2. Korniienko, T. A. (2014). Sotsialno-filosofskyi dyskurs zhyttia liudyny v misti za umov vplyvu na nei dyzainerskoho seredovyshcha. *Humanitarnyi visnyk ZDIA*, 58, 200–210 [in Ukrainian].
3. Orokhovska, L. A. (2017). Transformatsii suspilnoi svidomosti pid vplyvom novitnikh informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii. *Visnyk NAU. Serii: Filosofiia. Kulturolohiia*, 2 (26), 26–30 [in Ukrainian].
4. Khomiak, N. O. (2016). Buttia liudyny u landshaftakh suchasnoho mista. *Humanitarnyi visnyk ZDIA*, 66, 150–157 [in Ukrainian].
5. Prepotenska, M. (2013). Metaantropolohichni aspekty buttia mista. *Praktychna filosofiia*, 7, 23–30 [in Ukrainian].
6. Bolotova, Yu. V. (2016) Liudyna I misto u vymiri suchasnykh ekzistentsiinykh vyklykiv. *Misto. Kultura. Tsyvilizatsiia: materialy VI mizhnar. nauk.-teoret. Internet-konf.*, [redkol.: V. F. Kharchenko (vidpov. red.) ta in.]; Kharkiv. nats. un-tmisk. hosp-vaim. O. M. Beketova, 15–17 [in Ukrainian].
7. Prepotenska, M. (2013). Intehralna liudyna yak nadbannia mehapolisu. *Filosofia nauky: tradytsii ta innovatsii*, 1 (7), 134–142 [in Ukrainian].
8. Vyrт, L. (2005). Urbanyzm kak obraz zhyzny. *Izbrannyye raboty po sotsiologii*. Moskva: YNYON RAN. 93–118 [in Russian].
9. Sadovnikov, O. K., Kochura, L. O. (2016). Mobilnist yak realii maibutnoho isnuvannia mista. *Misto. Kultura. Tsyvilizatsiia: materialy VI mizhnar. nauk.-teoret. Internet-konf.*, [redkol.: V. F. Kharchenko (vidpov. red.) ta in.]; Kharkiv. nats. un-tmisk. hosp-vaim. O. M. Beketova, 46–49 [in Ukrainian].
10. Prepotenska, M. P. (2014). *Homo urbanus: fenomen liudyny mehapolisu*: monohrafiia Dnipropetrovsk: Vyd. Seredniak T. K. [in Ukrainian].

Куцелал Светлана Викторовна, доктор философских наук, профессор, заведующая кафедрой гуманитарных и социально-экономических учебных дисциплин Полтавского юридического института Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, г. Полтава, Украина

СОЦИОЛОГИЯ ГОРОДА: ОТВЕТЫ НА ВЫЗОВЫ СОВРЕМЕННОСТИ

В статье раскрыты особенности существования человека в континууме большого города, определены черты городской ментальности, указано на необходимость формирования новых поведенческих паттернов, способных обеспечить комфортное

и максимально бесконфликтное проживание горожанина. Проанализированы особенности нового типа городской идентичности – *Homo Urbanus*.

Ключевые слова: город, социум, социальные трансформации, идентичность, мегалоплис, *HomoUrbanus*.

Kutsepal Svitlana Vyktorivna, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Head of the Chair of Humanities, Social and Economic Subjects of Poltava Law Institute, Yaroslav the Wise National Law University, Poltava, Ukraine

SOCIOLOGY OF CITY: ANSWERS AT CHALLENGES OF MODERNITY

Problem setting. *In modern society, there is a constant increase in the proportion of the urban population and, respectively, there are changes in the demographic structure of the society. In modern sociological discourse, the city is interpreted as a kind of chronotope with specific characteristics and attributes reflected on the conditions of human life and contributing to the formation of specific urban mentality. The problem of developing new patterns of behaviour that will provide comfortable and maximally possible conflict-free city dwellers' coexistence and a new type of urban identity – *Homo Urbanus* – is emerging.*

Recent research and publications analysis. *The problems of the city, interpretation of the latter as a social space and city dwellers as a specific social force is researched in works by A. Badiou, Z. Bauman, W. Benjamin, J. Baudrillard, L. Beck, P. Berger, E. Giddens, E. Laclau, H. Lefebvre, T. Luckmann, C. Mouffe, A. Schlesinger and others.*

Among domestic researchers, it is necessary to mention T. Vozniak, M. Karpovets, M. Prepotenska, D. Rizhkova, N. Hamitov and others.

Paper objective. *The paper is aimed at analyzing the specific features and characteristics of being of a modern city, its influence on the formation of its dwellers' ideological orientations and behavioural patterns.*

Paper main body. *The rapid development of cities, in particular, megalopolises, is a consequence of the transformational processes taking place in the modern world. Life in the city, especially in the big city (megalopolis, metropolis, agglomeration) is characterized by speed, mobility; it demands from its residents the ability to react to changing circumstances instantly, conquer their own selfish interests and needs by the rules of coexistence in the topos of a large city, adapt to the urban way of life.*

Along with virtually unlimited opportunities for personal and social growth, there are also dangers and troubles awaiting for city dwellers such as loneliness, social insecurity and disorientation, property and household differentiation, emotional, psychological and informational violence. These increase the risk of loss of the existential meaning of being and development of city dwellers' depression and suicidal attitudes, as their personality is not generally perceived by others, enthralled by problems of their own survival and comfort.

The city is a topos for the development of new types of identity depending on the social origin and position of the city dwellers, their social roles and the environment. This is reflected in the concept of Homo Urbanus (urban man) as a new type of urban identity.

Conclusions of the research. *The city creates favourable conditions for personal and cultural development, social growth, realization of the individual's potential opportunities; it provides satisfaction of its dwellers' communicative, heuristic and career needs.*

In modern changing and flowing world, the city cannot remain stable. The city is also constantly changing and transforming, so the traditional types of identity, which were previously influenced by demographic, social, professional traits, are losing their meaning, becoming fluid and mobile, giving way to Homo Urbanus.

Keywords: *city, socium, social transformations, identity, megalopolis, Homo Urbanus.*

